

Юридичний факультет
Львівського державного університету ім.І.Франка

На правах рукопису

Яворська
Олександра Степанівна

**ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА ПРИВАТНОЇ
ВЛАСНОСТІ ГРОМАДЯН ЗА ЦИВІЛЬНИМ
ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Спеціальність 12.00.03. — цивільне
право; цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право.

Автореферат дисертації
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів -1997

АВ 36.784

* Робота виконана на кафедрі цивільного права і процесу Львівського державного університету ім.І.Франка.

Науковий керівник: член-кореспондент Академії правових наук,
доктор юридичних наук,
професор **Луць В.В.**

Офіційні опоненти: Академік Академії правових наук України,
доктор юридичних наук,
професор **Підопригора О.А.**

кандидат юридичних наук,
доцент **Іванчук М.В.**

Провідна організація: Інститут держави і права ім.В.М.Корецького
НАН України.

Захист відбудеться 28 лютого 1997р. об 11 годині на засіданні
Спеціалізованої вченої ради з юридичних наук К 04.04.15.
у Львівському державному університеті ім.І.Франка за адресою:
290001, м.Львів, вул.Січових Стрільців 14 (зал засідань юридичного
факультету, ауд. 409).

З дисертацією можна ознайомитись в Науковій бібліотеці
Львівського державного університету ім.І.Франка (290005, м.Львів,
вул.Драгоманова 5).

Автореферат розіслано "24" січня 1997р.

Вчений секретар спеціалізованої ради,
доктор юридичних наук, доцент

Коссак В.М.

Загальна характеристика роботи

Актуальність теми дослідження.

Українська нація пройшла складний історичний, суспільно-політичний шлях розвитку до становлення власної державності. Основоположні принципи побудови Української держави були закладені Декларацією про державний суверенітет України, прийнятою Верховною Радою України 16 липня 1990р.¹ На основі цієї Декларації був прийнятий Закон "Про економічну самостійність України"², який визначив зміст та основні принципи побудови економічної системи Української держави. В умовах гострої політичної боротьби та економічної кризи Верховна Рада України Актом від 24 серпня 1991р.³ проголосила незалежність України. Нові державотворчі процеси вимагали докорінних змін, адекватних їм перетворень економічної системи - перехід від командно-адміністративних методів управління економікою до формування ринкової економіки. Без сумніву, важлива роль у побудові нової економічної системи покладається на право як найбільш вагомий регулятор суспільних відносин.

В основі формування ринкової економіки лежить докорінна перебудова відносин власності. Серед пакетів нормативних актів ринкового спрямування Закон України від 7 лютого 1991р. "Про власність"⁴ займає одну з центральних позицій. Конституція України⁵ проголошує непорушність права приватної власності (ст.41). Основний Закон закріплює положення про те, що власність зобов'язує і не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству (ст.13). Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Новели правового регулювання: проголошення і визнання різноманітних форм власності, законодавче закріплення приватної

¹ Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 31. Ст. 429.

² Відомості Верховної Ради УРСР. 1990. № 34. Ст. 499.

³ Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. №38 . Ст.38.

⁴ Відомості Верховної Ради УРСР. 1991. №20. Ст.249.

⁵ Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст.141.

власності як основного джерела збагачення кожного індивіда через власну працю, проголошення рівноправності всіх форм власності вимагають серйозного наукового дослідження і осмислення.

Інститут права приватної власності в цивільному законодавстві - один з базових, центральних інститутів, без дослідження якого не можливе правильне розуміння всіх інших цивільно-правових інститутів. За останній період цивілістична наука поповнилася дослідженнями окремих питань цього інституту, зокрема, комплексною монографічною роботою під редакцією Я.М. Шевченко "Власник і право власності" (1994р.), кандидатською дисертацією В.В. Чанкіна "Право приватної власності громадян в цивільному законодавстві України" (1995р.), монографією та докторською дисертацією О.В. Дзери "Розвиток права власності громадян в Україні" (1996р.). Питання права приватної власності громадян висвітлювалися також в наукових повідомленнях, статтях, тезах наукових конференцій.

Проблемі права власності громадян в цивілістичній науці завжди приділялася підвищена увага. Але в період командно-адміністративної системи основні акценти були зміщені на похідний характер цієї власності від суспільної соціалістичної власності, на зведення об'єктів права власності особи до речей суто споживчого призначення. Загальнотеоретичні положення наукових праць цього періоду не втрачають цінності та актуальності й сьогодні. В цьому плані слід відзначити монографічні розробки В.П. Маслова, Д.М. Генкіна, А.В. Венедиктова, Р.О. Халфіної, Я.М. Шевченко, О.А.Пушкіна, О.А.Підопригори, В.В.Луця, З.В.Ромовської та інших. Наукові праці вчених-цивілістів особливо цінні у зв'язку з розробкою нового Цивільного кодексу України. Вони є основою, базою для нових досліджень у зв'язку з новелами правового регулювання відносин приватної власності та новою сутнісною характеристикою цих відносин на сучасному етапі.

Мета та завдання дослідження.

Метою дисертаційної роботи є аналіз правових підстав виникнення права приватної власності громадян за цивільним законодавством України.

Разом з тим науковий аналіз спрямований на становлення та розвиток інституту права приватної власності, виявлення характеру власності особи в різні історичні періоди розвитку Української держави, змісту та обсягу повноважень особи-власника та їх зміни в історичному аспекті.

Мета дослідження полягає також у виявленні певних суперечностей, прогалин у правовому регулюванні відносин приватної власності на сучасному етапі та розробці рекомендацій і пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання цих відносин.

Завдання дослідження.

Головне завдання дисертаційної роботи є вивчення на основі аналізу та порівняння чинного законодавства правових підстав виникнення права приватної власності. Відповідно до поставленої мети, основна увага акцентована на дослідженні порівняно нових підстав виникнення права приватної власності у процесі приватизації державного майна, підприємницької діяльності, одержання доходів від цінних паперів тощо.

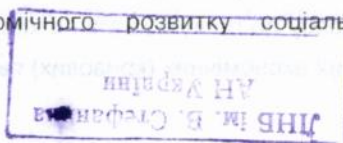
Предмет та об'єкт дослідження.

Предметом дослідження є система нормативних актів з питань регулювання відносин власності взагалі, відносин приватної власності зокрема, судова, арбітражна практика, наукові джерела та статистичні дані.

Об'єктом дослідження є відносини особистої власності в період існування командно-адміністративної системи, відносини приватної власності в умовах формування елементів ринкової економіки і особливо способи, джерела формування права приватної власності, як от: підприємницька діяльність, нове будівництво, приватизація, набувальна давність тощо.

Методологічна та теоретична основа дослідження.

Методологічну основу дисертаційної роботи складають закономірності суспільно-економічного розвитку соціальних систем,

об'єктивні економічні закони, методи наукового пізнання: аналізу, синтезу, порівняння економічних, історичних, соціальних та правових явищ, структурний, функціональний, логічний методи, метод моделювання та прогнозування тощо.

Науково-теоретичною базою дослідження є загальнотеоретичні досягнення юридичної науки, наукові роботи вчених-цивілістів, економістів, філософів, праці зарубіжних вчених: С.М.Братуся, Д.В.Бобрової, А.В.Венедиктова, Б.Гаврилишина, В.П.Грибанова, Д.М.Генкіна, К.А.Граве, О.О.Єрошенка, О.С.Йоффе, С.Н.Ландкофа, В.В.Луця, Г.К.Матвеева, В.П.Маслова, О.А.Підпригори, З.В.Ромовської, Є.О.Суханова, Т.Самуельсона, Ю.К.Толстого, Р.О.Халфіної, Я.М.Шевченко, Гегеля, Дж.Локка, В.Чичеріна, С.Дністряньського та багатьох інших дослідників.

Нормативну базу дисертаційної роботи складає Конституція України, нормативні акти України, проект Цивільного кодексу, австрійське цивільне законодавство, яке діяло на території Західної України, нормативно-правові акти зарубіжних країн.

Наукова новизна дослідження.

Наукова новизна роботи полягає, насамперед, у комплексному дослідженні правових підстав виникнення права приватної власності громадян України за чинним законодавством з акцентуванням уваги на аналізі нових підстав, зокрема, внаслідок приватизації державного майна, одержання доходів від цінних паперів, підприємницької діяльності тощо.

Проведене дослідження надало автору можливість зробити і обґрунтувати наступні основні положення, що виносяться на захист:

1. Про особисту власність громадян як форму індивідуального присвоєння, яка виключала з об'єктів права власності засоби виробництва і носила суто споживчий, похідний характер від суспільної власності. В таких умовах повністю нівелювалися особисті інтереси. Примат абстрактних загальнонародних інтересів зводив нанівець будь-які зусилля індивіда до збагачення через власну працю, а отже, сприяв повній атрофії інтересу до праці взагалі і в кінцевому підсумку привів до цілого ряду негативних економічних (кризових) явищ.

2. Про пріоритет індивідуальних інтересів, приватної ініціативи над абстрактними загальнонародними інтересами і необхідність державного визнання та гарантії такого пріоритету.

3. Про проблему законодавчо проголошеного принципу рівноправності різних форм власності. Фактично щодо підстав виникнення, джерел формування різних форм власності зберігаються і будуть зберігатися певні відмінності, яких не можна уникнути (приватний власник ніколи не зможе набути права власності в результаті конфіскації, реквізиції, націоналізації, тоді як держава-власник може набувати права власності з цих підстав). Тому рівність всіх форм власності з економічної і з юридичної точки зору не може бути забезпечено. Мова повинна йти про приналежність майна на праві власності різним суб'єктам з абсолютно однаковим обсягом повноважень. Завдання держави - забезпечити захист прав усіх суб'єктів власності.

У зв'язку з цим недоцільно встановлювати вичерпний перелік форм власності в законодавстві.

4. Про зміст права власності взагалі, права приватної власності зокрема.

Законодавче визначення права власності повинно відображати такі моменти: 1) повноваження власника опираються виключно на закон і не пов'язані з волею будь-яких інших осіб; 2) власник здійснює повноваження своєю владою і у власних інтересах, опираючись виключно на закон; 3) здійснення повноважень власника не повинно суперечити закону і не може порушувати прав та інтересів інших осіб; 4) реалізація власником своїх повноважень повинна служити в кінцевому результаті примноженню суспільного багатства і загальнолюдським інтересам в цілому. В цьому прояв соціальної функції власності.

Враховуючи наведене, вважаємо доцільним таке визначення: суб'єктивне право власності - це визначена і гарантована законом абсолютна і виключна можливість власника здійснювати щодо належного йому майна будь-які дії з тим, щоб вони не суперечили закону, суспільним та приватним інтересам інших осіб та сприяли примноженню суспільного багатства.

5. Про недоцільність законодавчого визначення переліку об'єктів права приватної власності. Оскільки склад, кількість і вартість майна, що може бути у власності громадян, не обмежується, то перелік такого майна у всякому випадку буде невичерпним.

6. Про законодавчу невизначеність критерію систематичності у підприємницькій діяльності. Декрет Кабінету Міністрів України "Про податок на промисел" зазначає, що платниками податку на промисел є громадяни України, іноземні громадяни та особи без громадянства, якщо вони не зареєстровані як суб'єкти підприємництва і здійснюють не систематичний, не більше чотирьох разів протягом календарного року, продаж вироблених, перероблених та куплених продукції, речей, товарів. Логічним є висновок, що особи, які вчиняють зазначені дії більше чотирьох разів, є підприємцями. Їх правовий статус визначається Законом України "Про підприємництво". Іншого критерію для визначення поняття "систематичності" чинне законодавство не дає.

7. Про необхідність законодавчого вдосконалення визначення поняття "господарське товариство". Визначення господарського товариства через поняття "підприємства, установи, організації" є недоцільним.

Господарські товариства - це організаційно-правові форми підприємницької діяльності, створені на засадах угоди між фізичними, юридичними особами шляхом об'єднання їхнього майна, грошових коштів, об'єктів інтелектуальної власності, інших цінностей з метою одержання прибутку.

8. Про проблеми права приватної власності на земельну ділянку і суперечності в законодавстві стосовно права приватної власності на землю іноземних громадян та осіб без громадянства. Приватизація автозаправних станцій, що реалізують паливно-мастильні матеріали виключно населенню, та приватизація об'єктів незавершеного будівництва здійснюються громадянами України, іноземними громадянами та особами без громадянства разом із земельними ділянками, на яких вони розташовані. Такий порядок, передбачений відповідними Указами Президента від 14 жовтня 1993 року та від 29 грудня 1993 року,

суперечить Закону "Про власність" та Земельному кодексу як актам вищої юридичної сили. Тому названі Укази повинні бути приведені у відповідність з чинним законодавством.

9. Про необхідність детального законодавчого врегулювання набувальної давності як підстави виникнення права приватної власності: визначення початку перебігу набувальної давності, підстав перерви, зупинення їх перебігу та правових наслідків спливу. Строки набувальної і позовної давності повинні бути рівними. Лише в такому випадку усувається юридична невизначеність долі так званого за давності майна, власник якого пропустив позовну давність.

Необхідно законодавчо регламентувати порядок підтвердження в необхідних випадках права власності за давністю володіння. Обов'язок підтвердити право власності на майно, набуте за давністю володіння, може бути покладено за заявою власника на компетентні органи (Ради народних депутатів, органи виконавчої влади).

10. Про проблему фактичного знецінення вартості приватизаційних майнових сертифікатів у зв'язку з випуском компенсаційних сертифікатів і необхідність значного скорочення для виправлення такого становища переліку об'єктів, що не підлягають приватизації.

11. Про суперечливість законодавчо проголошених принципів приватизації, зокрема, принципу пріоритетного права трудових колективів на вибір форми власності і придбання майна своїх підприємств не узгоджується з принципом рівності громадян України у процесі приватизації.

12. Про недосконалість законодавчого визначення поняття "цінні папери" та необхідність його доповнення. Розкриваючи суть цінних паперів, насамперед, через поняття "грошові документи", законодавець допускає юридичну неточність. В цінному папері можуть бути виражені не тільки права на гроші, а й на товари. Тому визначення цінних паперів в Законі "Про цінні папери і фондову біржу" повинно бути доповнено за рахунок вказівки, що до цінних паперів відносяться також і товарні документи (коносамент, варант).

13. Про проблему законодавчого визначення моменту виникнення права приватної власності на приватизовану квартиру. В Законі "Про приватизацію державного житлового фонду" такий момент не визначено. Підзаконний нормативний акт (лист Держжитлокомунгоспу від 9 липня 1993 року №45-9-1022) встановлює, що право власності на приватизовану квартиру виникає з моменту підписання відповідного розпорядження органу приватизації. Право власності має презюмуватися, а розпорядження органу приватизації може виступати лише як правопідтверджуючий, а не правовстановлюючий факт. Враховуючи, що у праві на приватизацію квартири громадянину не може бути відмовлено, момент виникнення права приватної власності на приватизовану квартиру не може бути пов'язаний з рішенням органу приватизації.

14. Закон "Про власність" встановлює: член житлового, житлово-будівельного, дачного, гаражного чи іншого кооперативу або товариства, який повністю вніс свій пайовий внесок за квартиру, дачу, гараж, іншу будівлю або приміщення, надані йому в користування, набуває права власності на це майно. Момент виникнення права власності на майно у цих випадках законодавчо не визначений. Очевидно, його слід пов'язувати з моментом внесення останнього платежу. Наступне оформлення права власності слід розглядати як правопідтверджуючий факт. Чинне законодавство потребує відповідного доповнення.

15. Про порядок користування спільними приміщеннями будинку та прибудинковою територією співвласниками приватизованих квартир. Недоцільно поширювати на такі об'єкти статус спільної часткової власності. Таке майно може належати лише на праві спільної сумісної власності, а витрати на його утримання повинні розподілятися відповідно до вартісного виразу об'єкта власності кожного власника.

16. Про недоцільність надання права застави відчужувачеві майна за договором довічного утримання. Право відчужувача розірвати договір у будь-який час, якщо набувач майна не виконує обов'язків, які він прийняв на себе за договором, в поєднанні із законодавчими обмеженнями права набувача розпоряджатися майном (заборона його відчуження при житті відчужувача) виступає достатніми гарантіями інтересів відчужувача.

17. Про необхідність значного розширення кола спадкоємців за законом у цивільному законодавстві України за рахунок членів родини (дядько, тітка, племінники, інші родичі).

Наукове і практичне значення дослідження.

Одержані в результаті дослідження висновки та рекомендації можуть бути використані для вдосконалення окремих законодавчих актів: Законів "Про власність", "Про підприємництво", "Про господарські товариства", "Про цінні папери і фондову біржу" та інших.

Апробація результатів дослідження.

Основні положення дисертаційної роботи доповідались на всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях: "Проблеми підготовки нового Цивільного кодексу України" (Київ, 1993.); "Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні" (Львів, 1995); "Стан кодифікаційного процесу в Україні: системність, пріоритет, уніфікація" (Львів, 1995.); "Майбутнє правової системи України" (Київ, 1996); на засіданнях науково-практичних семінарів кафедри цивільного права і процесу Львівського університету ім. І. Франка; на заняттях за програмою "Цивільне право України" для студентів старших курсів юридичного факультету Львівського університету (1992-1996 роках). Результати проведеного дослідження були апробовані при обговоренні дисертації на засіданні кафедри цивільного права і процесу Львівського університету. Матеріали по темі дисертації опубліковані у вітчизняних виданнях.

Структура роботи.

Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків та бібліографії.

Зміст роботи.

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми дослідження, його теоретичне і практичне значення, визначені мета і завдання

дослідження, характеризується законодавча та теоретична бази, а також викладаються основні положення, які виносяться на захист.

Перший розділ "Загальнотеоретичні та історико-правові засади інституту права приватної власності" складається із чотирьох параграфів і присвячений характеристиці загальних понять права власності взагалі, права приватної власності зокрема, становленню та розвитку інституту права приватної власності в цивільному законодавстві України.

В першому параграфі подано філософське, економічне та правове обґрунтування тези: приватна власність - основа економічної, політичної та соціальної свободи особи. Викладено та проаналізовано основні філософські погляди на проблему приватної власності, виходячи з розуміння права приватної власності як невід'ємного природного права людини, як основи свободи у Гегеля, Локка, С.Дністряняського до повного його заперечення у П.Прудона, класиків марксизму-ленінізму, проаналізовано основні економічні обґрунтування того, що приватна власність є сприятливою умовою процвітання виробництва і зростання добробуту людини.

У другому параграфі роботи проаналізовано становлення та розвиток інституту права приватної власності в цивільному законодавстві України. В перші післяреволюційні роки право приватної власності визнавалося на законодавчому рівні, хоч і в дуже урізаному вигляді. Приватна власність як форма власності закріплювалася у Цивільному кодексі України 1922 року. В цей період проглядалася чітка тенденція до обмеження свободи приватного власника і викорінення приватної власності взагалі як такої, що не відповідала інтересам робітничо-селянської держави. Вже у Конституції України 1937 року приватна власність не знайшла законодавчого закріплення.

Правова доктрина про єдиний тип соціалістичної власності знайшла відображення у Цивільному кодексі України 1963 року. Особиста власність продовжувала розглядатися тільки як похідна від соціалістичної власності. Разом з тим в умовах існування адміністративно-командної економіки

зароджувалася і набувала розвитку індивідуальна трудова діяльність. Власність, набута в результаті такої діяльності, істотно впливала на характеристику особистої власності. З прийняттям Закону "Про індивідуальну трудову діяльність" від 19 листопада 1986 року виникла потреба по-новому обґрунтувати характер особистої власності особи. В науковій літературі пропонувалося виділити окремо дрібну трудову приватну власність, об'єднати право особистої власності і право приватної власності родовим поняття "індивідуальна власність". Вперше індивідуальна власність як форма власності особи була законодавчо закріплена у Законі "Про економічну самостійність України". Закон України "Про власність", закріплюючи індивідуальну форму власності як рівноправну з іншими, виділяв в її рамках особисту і приватну трудову власність. Приватна форма власності була законодавчо визнана із внесенням змін від 7 липня 1992 р. у Закон "Про власність".

На основі аналізу законодавчої та теоретичної бази в дисертації обґрунтовано висновок про необхідність вдосконалення визначення права власності через його доповнення вказівкою на межі здійснення та соціальну функцію власності.

Законодавчо проголошений принцип рівноправності всіх форм власності передбачає однаковий, рівний зміст повноважень різних власників, рівні підстави набуття права власності, рівні умови захисту та гарантії у випадку порушення. Але ж фактично така рівність не може бути забезпечена ні в економічному, ні в юридичному аспектах. Так, у власності держави може бути майно, вилучене з обороту, держава може набувати майно в результаті конфіскації, реквізиції, націоналізації, що виключає набуття за цими підставами права приватної власності.

Традиційно право власності розглядається як елемент абсолютних правовідносин, в яких особі-власнику протистоїть невизначене коло осіб з пасивним обов'язком - не порушувати його прав. Фактично такий зв'язок є загальним правилом поведінки, а не правовідношенням. Не може існувати правовідношення з невизначеним складом зобов'язаних осіб. Тому суб'єктивне право власності може існувати і поза правовідношенням, не будучи його елементом в силу свого абсолютного характеру.

У третьому параграфі роботи подано загальну характеристику підстав виникнення права приватної власності. Традиційним і поширеним в науковій літературі є поділ підстав набуття права власності взагалі, права приватної власності зокрема, на початкові і вторинні. Початковими підставами прийнято вважати такі, при яких право власності на дане майно виникає вперше або незалежно від попередніх власників. При вторинних підставах право власності ґрунтується на праві попереднього власника. В дисертації досліджуються та аналізуються пропонувані проектом нового Цивільного кодексу України новели правового регулювання стосовно підстав набуття права приватної власності.

У четвертому параграфі роботи досліджується правовий статус приватного власника в сучасних умовах, який зводиться до характеристики таких основних, визначальних моментів: 1) обсяг повноважень (права і обов'язки); 2) межі їх здійснення; 3) гарантії і захист з боку держави. Загальноправова вимога здійснювати право власності в межах, встановлених законом, має бути конкретизована. Такі межі можуть визначатися тільки законом як актом вищої юридичної сили, а не підзаконними нормативними актами.

Розділ другий роботи "Початкові способи виникнення права приватної власності" присвячений детальному їх аналізу.

Одним з найпоширеніших способів набуття права приватної власності в сучасних умовах є заняття підприємницькою діяльністю. Аналізу цього способу виникнення права приватної власності присвячено параграф перший розділу II. Базовим нормативним актом, що регулює підприємницьку діяльність, є Закон України "Про підприємництво".¹ Визначаючи підприємництво як самостійну ініціативу, систематичну, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт та наданню послуг, заняття торгівлею, законодавець не вказує чітких критеріїв такої характеристики. Поняття систематичності проаналізовано в

¹ Відомості Верховної Ради України. 1991. № 14. Ст. 168.

порівнянні з нормативними актами. Оскільки Декрет Кабінету Міністрів України "Про податок на промисел" визначає платниками цього податку осіб, не зареєстрованих як підприємці, якщо вони не більше чотирьох разів протягом календарного року здійснюють продаж, вироблених, перероблених та куплених продукції, речей, товарів, логічно напрошується висновок, що особи, які вчиняють зазначені дії більше чотирьох разів, виступають як підприємці. Проаналізовано організаційні форми здійснення підприємницької діяльності, виходячи із Законів "Про підприємства",¹ "Про господарські товариства"² та інших.

Доходи від підприємницької діяльності надходять у власність особи різними шляхами. Підприємець без створення юридичної особи одержує доходи безпосередньо. У випадку створення юридичної особи всі доходи спочатку обліковуються згідно з чинним законодавством як доходи юридичної особи. Чистий прибуток, що утворюється після сплати всіх поточних витрат, підлягає розподілу в порядку, визначеному статутом юридичної особи.

Параграф другий присвячений аналізу правових підстав, які ведуть до виникнення права приватної власності на нове нерухоме майно.

Проаналізовано законодавство, що регулювало право власності на житловий будинок в історичному аспекті. Адже до прийняття Закону України "Про власність" діяли численні обмеження щодо розміру, кількості житлових будинків, які могли належати на праві власності особі.

Право приватної власності на будинковолодіння (широке поняття, яке включає житловий будинок та прибудинкові споруди, що є єдиним цілим) виникає на основі сукупного складу юридичних фактів: рішення про відвід земельної ділянки, акту приймання-здачі будівлі в експлуатацію, реєстрації будинковолодіння у відповідних органах. Саме з моментом реєстрації пов'язується виникнення права приватної власності на споруджений будинок.

¹ Відомості Верховної Ради України. 1991. № 21. Ст. 272.

² Відомості Верховної Ради України. 1991. № 49. Ст. 692.

Спільна участь у будівництві кількох осіб не породжує права власності, якщо таке не передбачено угодою між ними. Проаналізована судова практика по спорах про право власності на житловий будинок.

Оскільки з індивідуальним будівництвом тісно пов'язане право на земельну ділянку, то певна увага приділяється дослідженню такого специфічного об'єкта правового регулювання як земельна ділянка. Оскільки земельна ділянка може надаватися у власність, бути об'єктом різного роду цивільних правочинів (купівля-продаж, дарування тощо), то це зближує її з правовим статусом майна в цивільному праві. Разом з тим через такі особливості, як цільове призначення і використання земельної ділянки зумовлені природними її характеристиками, вона не може бути зведена до цивілістичного поняття "майно". Це суто специфічний об'єкт, тому повинні зберігатися і особливості його правового регулювання.

Дослідженню набувальної давності присвячений параграф третій розділу II. Набувальна давність - це виникнення права власності (не тільки приватної) за давністю володіння, яке повинно бути добросовісним, відкритим і безперервним. Необхідність її застосування виникає у випадку вирішення проблеми так званого "задавненого" майна, власник якого пропустив позовну давність, у випадку відсутності у фактичного володільця будь-яких доказів правомірності свого володіння. У всіх правових системах набувальна давність розглядається як початковий спосіб виникнення права власності (в тому числі і приватної). Набути за давністю володіння можна будь-яке майно, як рухоме, так і нерухоме при умові дотримання умов володіння: добросовісності, відкритості, безперервності, тривалості.

Набувальна давність, як підстава виникнення права власності, взагалі невідома цивільному законодавству України. Введення такої підстави пропонується у проекті нового Цивільного кодексу.

Хоч у проекті нового Цивільного кодексу і пропонується введення набувальної давності як підстави виникнення права власності, в ньому не визначено початок її перебігу, підстави перерви, зупинення та правові наслідки. Відсутність чіткої правової регламентації цього інституту викличе проблеми, труднощі та суперечності при його застосуванні на практиці.

Розділ третій роботи "Вторинні способи виникнення права приватної власності".

Параграф перший. Формування елементів ринкової економіки вимагає, насамперед, кардинальних зрушень у відносинах власності. Приватизаційні процеси, результатом яких є зміна власника через передачу державного майна на користь фізичних та недержавних юридичних осіб, спрямовані на подолання домінуючої ролі державної власності і зумовлені цим негативні економічні явища.

Суперечливими виявилися самі принципи приватизації. Так принцип пріоритетності права трудового колективу на викуп майна свого підприємства і його реальне втілення усуває від участі у приватизації в першу чергу працівників невиробничої сфери і тим самим входить у суперечність із принципом рівності усіх громадян України у процесі приватизації.

Об'єктами приватизації є цілісні майнові комплекси підприємств, об'єкти незавершеного будівництва тощо. Різні законодавчі акти по-різному визначають поняття цілісного майнового комплексу, а в пакеті приватизаційних законів воно відсутнє взагалі.

Участь громадян у приватизації забезпечується через інститут приватизаційних паперів. Приватизаційні майнові сертифікати як вид приватизаційних паперів посвідчують право на безоплатну передачу у власність громадян частки державного майна. Вартість сертифікату визначена рівною для всіх і на її забезпечення Державною програмою приватизації 1992 року передбачалося 70% вартості державного майна. Принцип зрівнялівки у визначенні вартості сертифікату без врахування участі у суспільному виробництві, вікових критеріїв, сфери зайнятості викликав гостру критику спеціалістів, проте ця проблема навіть не стала предметом обговорення у стінах парламенту.

Випуск компенсаційних сертифікатів істотно вплинув на вартість приватизаційних сертифікатів, оскільки йдеться про одне й те ж їх забезпечення - 70% вартості державного майна. Вихід вбачається у значному скороченні переліку об'єктів, які не підлягають приватизації.

Для ефективності приватизаційних процесів та залучення широких верств громадян до приватизації створені та функціонують фінансові посередники. Через законодавчу невизначеність та неврегульованість окремих питань діяльності фінансових посередників громадяни України, які скористалися їхніми послугами, зазнали чималих втрат. Автор аналізує поняття "довірча власність" та "довірче управління" стосовно функціонування інституту фінансових посередників. Довірча власність передбачає своєрідне "розщеплення" права власності і приналежність окремих повноважень власника кільком особам одночасно.

Таке розщеплення можливе і логічне в англо-саксонській системі права, в якій відсутнє поняття повного права власності, що належить тільки одній особі.

Континентальна система права виходить з розуміння права власності як такого, що повністю і виключно належить одній особі. Тому інститут довірчої власності не може бути сприйнятий, а такого роду правовідносини можуть бути охоплені поняттям довірче управління. Інститут договору на довірче управління майном пропонується проектом Цивільного кодексу України.

Можливості фізичних осіб щодо приватизації обмежені, насамперед, фінансово. Тому приватизація на практиці зводиться до "колективізації". Перехід права власності на приватизовані об'єкти опосередковується складом юридичних фактів: рішенням компетентних органів про включення об'єкту в перелік об'єктів, що підлягають приватизації; рішенням про приватизацію одним із способів, визначених у законі; договором купівлі-продажу, який завершує процедуру переходу майна у власність покупця. Право власності виникає з моменту нотаріального посвідчення такого договору. Цією новелою правового регулювання покладено край різноманітним тлумаченням моменту виникнення права власності при приватизації (з дня прийняття рішення про приватизацію, чи з дня підписання протоколу конкурсної комісії, чи з підписанням акту приймання-передачі об'єкту тощо).

Параграф другий розділу III роботи присвячений дослідженню проблеми приватизації державного житлового фонду.

Така приватизація здійснюється шляхом безоплатної передачі у власність займаної житлової площі з розрахунку 21 кв.м. загальної площі на кожного члена сім'ї та 10 кв.м. на всю сім'ю, а також шляхом оплатної передачі надлишків житлової площі.

В процесі приватизації житла можна використовувати житлові чеки. Тривалий час житлові чеки існували лише у формі депозитних рахунків, зараз введена готівкова форма, але практично житлові чеки не знайшли широкого застосування через відсутність законодавчої бази щодо можливості їх застосування.

Проблемним у приватизації житла залишається законодавча невизначеність моменту виникнення права приватної власності на житло. Судова практика пов'язує виникнення права приватної власності з винесенням рішення про приватизацію квартири. Вбачається, що таке рішення повинно розглядатися не як правовстановлюючий факт, а лише як правопідтверджуючий. Подача громадянином заяви із всіма необхідними документами свідчить про його бажання оформити право власності на займане житло. Саме ж право повинно презюмуватися, підтверджуватися, а не встановлюватися рішенням відповідного органу.

В усякому випадку необхідне однозначне вирішення цього питання у законі.

Проблемним є питання утримання допоміжних приміщень будинку, в якому всі або частина квартир приватизовано. Аналізуючи чинне законодавство, автор приходять до висновку про недоцільність поширення на такі приміщення режиму спільної часткової власності. Вони можуть належати власникам квартир на праві спільної сумісної власності, а витрати на їх утримання можуть визначатися пропорційно до вартісного виразу об'єкта власності.

Дослідженню проблеми одержання доходів від цінних паперів і пов'язаних з цим проблем обігу, класифікації цінних паперів присвячено параграф третій роботи.

Законодавче визначення цінних паперів значно звужує сферу їх застосування, оскільки виключає з їх кола товаророзпорядчі цінні папери (варанти, коносаменти тощо). З цього погляду більш досконалим є визначення, пропонуване у проекті Цивільного кодексу.

В дисертації проаналізовано види цінних паперів, критерії їх класифікації та особливості обігу. Найбільш поширеними цінними паперами в сучасних умовах у зв'язку з процесами приватизації є акції. Проаналізовано особливості обігу іменних акцій, що передбачає складну процедуру перереєстрації нового власника у журналі реєстру акціонерів. Обіг простих акцій є більш спрощеним. Потребує законодавчої регламентації питання про форму правочинів з цінними паперами. Такі правочини можуть укладатися у простій письмовій формі, недотримання якої веде до їх недійсності.

Об'єктом дослідження є і інші види цінних паперів, передбачених чинним законодавством. Значна увага акцентується на формах, джерелах, способах одержання доходів від цінних паперів. На розмір доходів, насамперед, мають вплив економічні чинники: ефективність господарювання, прибутковість діяльності тощо.

Традиційними і найбільш поширеними підставами виникнення права приватної власності є цивільні правочини. В параграфі четвертому розділу третього роботи аналізуються окремі види правочинів, які ведуть до виникнення права приватної власності: договорів купівлі-продажу, дарування, міни, поставки, контрактації сільськогосподарської продукції, довірчого управління майном, ренти, спадкування. Дослідження зазначених правочинів як підстав виникнення права приватної власності ґрунтується на чинному законодавстві, а також аналізуються новели правового регулювання, пропонувані проектом Цивільного кодексу. Зроблено конкретні пропозиції щодо вдосконаленню правового регулювання окремих видів правочинів.

Проектом Цивільного кодексу одним із способів забезпечення прав відчужувача майна за договором довічного утримання зазначено право застави. Аналізуючи пропонувану новелу, автор дійшов висновку про її недоцільність. Адже за чинним законодавством заставадержатель

(відчужувач) у разі невиконання зобов'язання заставодавцем (набувачем) має право задовільнити свої вимоги з вартості заставленого майна. Але ж це входить у суперечність з інтересами відчужувача майна. Тому достатньою є гарантія його прав - можливість у будь-який момент вимагати розірвання договору, якщо набувач не виконує обов'язків за договором.

Чинне законодавство передбачає лише дві черги спадкоємців за законом, в які входить досить обмежене коло осіб. В цілому така ситуація не сприяє збереженню нажитого спадкодавцем майна у родині. Зарубіжне законодавство досить гнучко підходить до вирішення цієї проблеми, включаючи в коло спадкоємців за законом досить широке коло осіб. Автором проаналізовано новели правового регулювання, пропонувані проектом Цивільного кодексу щодо спадкування і розширення кола спадкоємців за законом.

Положення дисертації відображені в публікаціях.

1. Проблеми правового регулювання права приватної власності. //Тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції "Проблеми підготовки нового Цивільного кодексу України". (20-21 травня 1993 року). Київ. 1993. С.95-99.
2. Правові проблеми визначення змісту права приватної власності. //Актуальні проблеми формування правової держави в Україні. Вісник Львівського університету. 1995. Випуск 32. С.41-43.
3. Правовий статус приватного власника. //Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні. Матеріали I регіональної конференції (лютий 1995 р.). Львів. 1995. С.71-75.
4. Правові аспекти визначення межі здійснення права приватної власності. //Майбутнє правової системи України. Тези доповідей та наукових повідомлень міжнародної науково-практичної конференції молодих юристів 15-16 березня 1996 р. Київ. 1996. С. 42-43.
5. Виникнення права приватної власності за давністю володіння (проблеми правового регулювання). Проблеми державотворення і захисту

прав людини в Україні. Матеріали II регіональної наукової конференції (лютий 1996р.) Львів. 1996. С. 108-110.

6. Юридичні підстави виникнення права приватної власності. (Навчальний посібник). Львів. 1996. 68 стор.

Yavorska A.S. Bases of the private property right according to Ukrainian Civil Law. Thesis for obtaining the degree of Master in Law. Specialization 12.00.03. - Civil Law, Family Law, Civil Process, International Private Law. Lviv Ivan Franko State University. Lviv. 1997.

The general theoretical and historical aspects of the institution of private property in civil legislation of Ukraine are investigated in the Thesis. The legal grounds of appearance of the private property law are also touched in it. Together with the traditional grounds of that appearance, comparatively new ones like (privatization of a state property, receiving of benefits form securities, conduction of interpreneurship) are discovered.

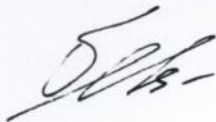

Present legislation and practice of its enforcement are analyzed in Thesis. Some concrete proposals and recommendations as for improvement the legislation and legal regulation of the private property relation are described in-depth.

Яворская А.С. Основания возникновения права частной собственности граждан по гражданскому законодательству Украины. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03. - гражданское право, семейное право, гражданский процесс, международное частное право. Львовский государственный университет им.Ивана Франко. Львов. 1997.

Исследуются проблемы правового регулирования права частной собственности в условиях формирования элементов рыночной экономики. Особенное внимание уделяется основаниям возникновения частной собственности. Наряду с традиционными, такими как гражданско-правовые сделки, новое строительство, анализируются сравнительно новые основания возникновения частной собственности при осуществлении предпринимательской деятельности, при приватизации

государственного имущества, государственного жилищного фонда, получение доходов от ценных бумаг. Обосновываются конкретные предложения и рекомендации по совершенствованию действующего законодательства и практики его применения.

Ключові слова: право приватної власності, підстави виникнення права приватної власності, підприємницька діяльність, приватизація, цінні папери, цивільні правочини.

A handwritten signature in black ink, consisting of stylized, cursive letters that appear to be 'Б.В.' followed by a horizontal line.A handwritten signature in black ink, consisting of stylized, cursive letters that appear to be 'УЧОСГОС' followed by a horizontal line.

Ав 36.784

Формат 60x84/16. Папір офсетний №1. Зам. №7-21.

Віддруковано на ризографі видавництва "Світ" при Львівському держуніверситеті 290000 Львів
вул.Дорошенка,41.

Підписано до друку 20.01.97. Друкованих аркушів 1. Тираж 100.
